

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І ПИСЬМЕННИКИ-НОНКОНФОРМІСТИ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОРЕЦЕПЦІЇ

У статті представлено матеріал про громадсько-політичну та мистецьку позиції Олеса Гончара в період політичного застою, з'ясовано деякі аспекти його ставлення до літераторів-інакодумців, конкретизовано дії, спрямовані на їхній захист від тоталітарного застосування. На основі документальних джерел, мемуарних свідчень письменників і літературних критиків, сучасних досліджень визначено і схарактеризовано проблемний спектр їхніх особистісних і творчих взаємин.

Ключові слова: *нонконформізм, Олесь Гончар, шістдесятники, документальні джерела, опозиційність, тоталітаризм.*

Історія світової культури розвивається впродовж віків за специфічними законами естетики. Її неперервність у багатьох ключових моментах забезпечує еволюцію «без лакун і спотворень» (М. Коцюбинська). Українській же літературі повсякчас доводиться переживати схему «зруби-парости», «знищення-відродження» (Ю. Лавріненко). Систематичні потуги повернути, утвердити й продовжити втрачені надбання – це той реальний шлях національної культури, який В. Стус афористично сформулював як «краптових спроб зазубрені шпилі» [22, с. 7]. Тож закономірно, що митцям слова в усі періоди драматичного національного буття доводилось «обстоювати й берегти українську духовність, рятувати український духовний космос від руйнування та поглинання його хаосом імперської тоталітарної системи» [18, с. 59]. Тож вельми частотним у національному літературному процесі ставав нонконформістський дискурс.

Нонконформістську позицію письменників традиційно кваліфікують як дисидентську. Безумовно, літературне дисидентство неправомірно пов'язувати виключно з періодом політичних репресій 60–70-х рр. ХХ ст. та з активною правозахисною діяльністю. Нонконформізм (інакодумство) – не лише публічний жест, а пов'язана із внутрішньою свободою форма існування митця, його духовна субстанція. Як якість суспільної та естетичної свідомості, як тип поведінки й форма творчого самовираження явище нонконформістської літератури існувало на всіх етапах національного культурно-історичного розвитку (від співця Митуси й Г. Сквороди до В. Стуса) й особливо загострено виявлялось у різних сферах життя в періоди найбільшого ідеологічного протистояння. Історики пов'язують витоки українського дисидентства, що потужно заявило про себе на початку 70-х рр. ХХ ст., із козацькою державою, боротьбою українського народу проти соціального, національного та релігійного поневолення. Одвічна альтернатива «митець-влада» в українській лі-

тературі перманентно набуває, крім найзагальнішого, ще й національного сенсу.

Об'єднувальним початком етики та естетики нонконформістів було неприйняття фальші й аморальності унітарного суспільства, фарисейства та одержавлення духовного життя людини (нації), нетерпимість до уніфікаторських тенденцій у мистецько-світоглядній царині, категоричне заперечення основних канонів панівної ідеології та монопольного методу соцреалізму. Естетична й ідеологічна опозиційність, антропоцентрична зорієнтованість значної частини шістдесятників (Р. Андріяшика, М. Вінграновського, Є. Гуцала, І. Драча, В. Дрозда, Р. Іванчука, Ірини Калинець, Л. Костенко, В. Стуса, Гр. Тютюнника, І. Чендея, Вал. Шевчука та ін.) постулювала «виразні політичні аспекти, оскільки була заряджена духом спротиву тоталітаризмові й пориву до незалежності» [21]. Значною мірою така опозиційність формувалася, а відтак і пропагувалася тодішньою літературною критикою, ключові позиції якої посідали І. Дзюба, М. Коцюбинська, Є. Сверстюк, І. Світличний.

Резонансність нонконформістського явища в літературно-мистецькому житті України змусила владу перейти від критичних оцінок та «перевиховання» особливо непокірних до рішучих дій. Стрімка динаміка процесів у ідеологічній сфері супроводжувалася невідкладними репресивними акціями. Відкрита розправа з інакодумцями розпочалася в серпні-вересні 1965 р. Набирав розмаху «курс на згортання національно-культурних процесів, обмеження свободи творчості й діяльності письменників і митців рамками партійної лінії та методу соціалістичного реалізму» [1, с. 209]. Політико-репресивна система щодо нагляду за творчістю письменників діяла за добре відомими, давно апробованими схемами. Центральною ланкою стеження й переслідувань і тепер залишався КДБ. Особлива роль у цьому ганебному процесі відводилася Спілці письменників. Обнадійливі плани щодо розправи з нонконформістами партійно-державне керівництво республіки поклало на голову її правління О. Гончара. Проте найбільш пошанований офіційною владою письменник наприкінці 1960-х рр. «опиняється в одних лавах із шістдесятниками, зробивши спробу прокритикувати наслідки тоталітаризму» [11, с. 77].

Ясна річ, що поштовхом до немилості з боку партійного істеблшменту щодо ключової фігури літературного процесу стала скандальна історія з романом «Собор». Проте її першопричиною можна вважати активну громадсько-політичну позицію О. Гончара, генерування ним процесу оновлення національно-культурного життя, а із середини 1960-х рр. – непокір-

ність щодо виконання вказівок «згори». Письменник, вочевидь, «стояв з українськими комуністичними вождями на різних полюсах, бо по-різному бачили вони майбутнє України, за різними мірками оцінювали її народ» [25, с. 201].

Упродовж останніх двох десятиліть довкола проблеми місця й ролі О. Гончара в полі «порушників державного спокою» (І. Дзюба) точаться гострі полеміки. З одного боку, як зазначала у своїй «Книзі споминів» М. Коцюбинська, «відчувається тенденція творити новий культ О. Гончара» [16, с. 267]. Протилежною до неї є позиція деяких авторів, зокрема їхнє намагання оскаржити письменника, применшити його роль у літературному (значною мірою й навкололітературному) житті 1960–1970-х рр. Сучасний критик Є. Баран, аналізуючи два перші томи щоденників О. Гончара, називає їх свідченням «паралічу творчої особистості», а його «конструктивну опозицію до влади» «нічим іншим як „конструктивним потуранням владі”» [2, с. 220]. Тут, гадаємо, важливо не вдаватися до крайнощів, а навіть у найсуперечливіших, взаємовиключних оцінках відшукати ґрунт, своєрідне підтвердження (якщо, звісно, воно існує) автентичності мемуарного тексту письменника, його референційності. Не можемо не погодитись із О. Галичем, який, опонуючи Є. Барану, зазначає, що О. Гончар, як і все його літературне покоління, формувался в «умовах радянської влади. Його опозиція до цієї влади визрівала поступово, і він, як митець, політичний діяч і громадянин, чимало зробив для того, щоб до літератури прийшло нове покоління» [4, с. 15].

З огляду на подану вище ситуацію, констатуємо актуальність порушеної проблеми. Емоційно-епатажні оцінки й висновки (нерідко діаметрально протилежні) щодо позиції О. Гончара в період «політичних заморозків», його ставлення до письменників-інакодумців сьогодні вимагають об'єктивного обґрунтування, що немислиме без ретельного вивчення проблеми їхньої *взаєморецепції* на основі документальних джерел, мемуарних свідчень, нових історико-літературних та критичних матеріалів, що, власне, визначає мету й низку завдань нашого наукового пошуку. На цьому шляху останніми роками здійснено присутні кроки. Так, О. Рарицький у своїй монографії «Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників)» (К., 2016) аналізує стосунки шістдесятників і влади, широко залучаючи щоденники О. Гончара, документальні факти, свідчення сучасників письменника [23]. М. Степаненко в багатьох дослідженнях [24; 25] подає цінний матеріал про його діяльність, починаючи з періоду першої хвилі розправи з неконформістами (середина 1960-х рр.) і до років незалежності держави.

У більшості відомих на сьогодні матеріалів ідеться завперш про підтримку О. Гончаром літературної молоді, про його боротьбу за В. Симоненка, І. Світличного. Детально прописано є взаєморецепція О. Гончара та І. Дзюби [24]. Давно знято «міф» про його причетність до позбавлення членства СП України автора не менш скандальної, ніж «Собор», праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Принагідно окреслено колізії взаємин О. Гончара та мо-

лодої інакодумної інтелігенції в розвідках істориків (В. Барана [1], О. Заплотинської [10], Г. Касьянова [13]) та літературознавців (О. Галича [4], С. Кірала [14], В. Коваля [15], Л. Тарнашинської [30] та ін.). Проте проблема вимагає всебічнішого та ґрунтовнішого дослідження.

Починаючи з 1964 р., неконформістська творча інтелігенція, якій «принципова партійна критика та ідейно-виховна робота парторганізацій не допомогли зрозуміти „хибність” своїх літературних позицій, стала об'єктом більш жорсткої й здебільшого персоніфікованої критики» [10, с. 152]. М. Наєнко свідчить, що на рубежі 1960–1970-х рр. ці завдання виконувала Спілка письменників України, що перетворилася на каральний орган: «Стало „модним” позбавляти літераторів її членства за політичними мотивами <...>. Найбільшим ударом по шістдесятництву стали арешти літературних критиків І. Світличного, Є. Сверстюка, І. Дзюби, поета В. Стуса, журналіста В. Чорновола й ін.» [19]. Закарпатський письменник І. Чендей, який мав причетність до «трансплантації» праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюби, після «виховної проробки» в «каральних інстанціях, замовкнув у літературі щонайменше на десять літ» [20]. Фантастичний роман М. Руденка «Чарівний бумеранг» був «зарубаний» цензурою як немислима на ту пору сатира на СРСР. У видавництві «Молодь» «розсипано» набір збірки В. Стуса «Круговерть» (1965). Наведені приклади – лише децима з того, що було вилучене з видавничого обігу та внесене до розряду «антирадянської» літератури, що каралася статтею КК України (ст. 62. «Антирадянська агітація і пропаганда» від 01.01.1961 р.).

Представників «офіційного» письменницького істеблїшменту змушують брати участь у кампаніях, спрямованих проти мислячих *інако*, тих, кого визнано «ворогами радянського народу». О. Гончару як очільнику спілчанської організації належало стати взірцевим «прокурором» непокірних, із позиції своєї висоти засудити їхню «ідейну незрілість». Як зізнається письменник, йому «роками жити й працювати доводилось в атмосфері постійних найвишуканіших цькувань» [7, с. 157]. Чого тільки вартувало його протистояння владі щодо арешту й виключення зі Спілки письменників І. Дзюби. О. Гончара згодом звинуватять у розвінчуванні І. Дзюби, в позбавленні його спілчанського квитка, що врешті-решт призвело до офіційного вироку й арешту. М. Степаненко слушно твердить, що «зупинити процес він не міг хоча б тому, що не очолював на той час Спілки і не мав того важеля впливу, який ми сьогодні називаємо адмінресурсом» [24, с. 15]. Тобто йдеться про потребу корекції біографії О. Гончара. Він високо цінував мовознавчі студії І. Дзюби, його плідну діяльність щодо захисту мови й національного відродження вже у 1980–1990-рр. Якщо ж говорити про загальну оцінку місця І. Дзюби як постаті в українському духовному й суспільному житті, то вона в рецепції О. Гончара доволі неоднозначна й схожа на «зигзагоподібну шкалу, на котрій фіксуються плюси і мінуси, тобто взаємини цих людей наповнювалися симпатіями та антипатіями, митями радості й годинами розпуки, переситом захоплення і надмірністю зневаги» [24, с. 15].

Принагідно нагадаємо, що у зв'язку із заявою І. Дзюби про помилування вельми неоднозначним було ставлення до нього багатьох його однодумців: І. Драча, Д. Павличка, В. Стуса та ін. І. Драч в одному з інтерв'ю зізнався В. Панченкові, що дуже болісно пережив самозасудження І. Дзюби. Його заява про помилування стала для нього, як і для багатьох сучасників, приголомшливим ударом й «різко кинула вбік від дисидентства, у гострі взаємини з ним, штовхнувши до берега Бажана, Гончара й Павличка» [8, с. 134]. Надзвичайно імпульсивно відреагував у своєму «Відкритому листі» до адресата В. Стус: «Твоє ім'я стає символом зацькованості й жалюгідності, і через це кожного із твоїх учорашніх шанувальників не може не огортати болюча думка: хто ж ти єси, Іване!?» [27, с. 442]. Подібне питання ставить і О. Гончар, роздумуючи, наскільки І. Дзюбу можна вважати «новітнім Азефом?» [7, с. 447]. Своєю чергою, І. Дзюба «„не воює” з Гончаром, у своїх літературознавчих студіях позитивно характеризує його художній доробок...» [24, с. 5].

В умовах ідеологічного тиску на всі сфери національного буття в особі О. Гончара реальну підтримку відчували творчі голоси непокірливих митців. Знаменним у цьому сенсі був V-й з'їзд СПУ (16–21.11.1966 р.). А ще до цього на III Пленумі СПУ (10.01.1962 р.) її голова дав високу оцінку творчості молодих поетів, ознававши їхній доробок як «щось нове, незвичайне, чого давно чекала спрагла читачка душа», й виступив проти «наліплення ярликів» [12]. Він у цілому не виправдав сподівань «партноменклатури задіяти його авторитет у вихованні „надійної” літературної зміни» [23, с. 242]. О. Гончар відкрито обороняв шістдесятників від численних нагінок. Він категорично був проти виключення Л. Костенко із лав СПУ [26, с. 66], апелював до В. Щербиського щодо захисту Д. Павличка [7, с. 468]. Неодноразово йому доводилося, за його ж словами, «милість к падшим призивать...» Так, на одній із зустрічей із В. Маланчуком він уклінно просив «трудолаштувати Лукаша» [7, с. 468]. На аудієнції з П. Ю. Шелестом під час розмови про намір піти з поста голови Спілки письменників говорив про те, що вбачає своєю *місією* (виокремлення наше. – Г. Р.) «підтримувати людей талановитих», а не «білялітературних ділків <...>. Він втішений, що йому вдалося захистити Чендея» [6, с. 76]. О. Гончар розділив драматичну долю опозиційно налаштованого прозаїка-шістдесятника, якого після збірки повістей та оповідань «Березневий сніг» (1968) було виключено з партії, тавровано «націоналістом», що означало відлучення на довгі роки від літературного процесу. Дружина О. Гончара свідчить, що письменники листувалися понад тридцять років і що «їх поєднувала взаємоповага, віра у високі людські ідеали, небуденне призначення письменника у цьому житті» [5, с. 10]. Про ставлення І. Чендея до адресата свідчать його листи: «Радий, що мав щастя у житті спілкуватися з Вами, знати Вас із тих розмов, що ріднять серця і збагачують» (лист від 01.06.1972 р.); «Всякчас відчував не тільки Вашу добру прихильність, але й зацікавленість, неспокій, підтримку (виокремлення наше. – Г. Р.)» (лист від 12.07.1977 р.) [5, с. 11].

Відповіддю на позицію О. Гончара щодо опозиційних шістдесятників, можливо, навіть і зацікавленим визнанням, можуть бути сьгоднішні висновки І. Драча. З віддалі прожитих літ поет переконує, що саме Олесь Терентійович як митець і громадянин доклав чимало зусиль для того, щоб у літературу влилася молода хвиля письменників: «Якби він не зробив того, що зробив, то яким би чином прийшло молодше покоління?» [9]. Подібні оцінки позиції О. Гончара в ситуації протистояння тоталітарному режиму зустрічаємо в багатьох документальних джерелах. Так, у листах І. Чендея до І. Денисюка середини й другої половини 1960-х рр., дбайливо зібраних і прокоментованих С. Кіралем, неодноразово натрапляємо на поцінування таланту літературного метра та його громадської діяльності «у межах всього можливого...» [14, с. 52].

О. Гончар цілком усвідомлював, що серед тих, хто намагався зруйнувати ціною власного життя комуністичну «сатанинську систему», були правозахисники, «молоді лицарі України» [7, с. 303]. 1966 р., у пік найбільш резонансних розправ із шістдесятниками-вільнодумцями, котрі потрапили під прес заборон та арештів, він активно прилучається до створення фонду допомоги в'язням та їхнім родинам [13, с. 69]. Неодноразовими були його спроби на найвищому рівні в Москві полегшити долю Є. Сверстюка [25, с. 193]. Відомі його заяви й листи на ім'я керівників партійно-державних структур щодо збереження національних культурних пам'яток, піклування про вихід у світ знакових творів «неблагонадійних» письменників, резонансна відмова від участі в комісії щодо гвалтівної кампанії проти І. Дзюби, І. Світличного. Це при тому, що йому «директивною цековською рукою» [7, с. 218] буквально в тексти виступів уписували імена, твори, події, що суперечили «генеральній лінії партії».

Після «епохальної» постанови ЦК КПРС «Про підвищення відповідальності керівників органів преси, радіо, телебачення, кінематографії, установ культури і мистецтва за ідейно-політичний рівень матеріалів, що друкуються, та їхній репертуар» (07.01.1969 р.) й ухвалення 3 березня ідентичної постанови ЦК КПУ, а також відповідно до низки нарад керівників творчих спілок керівництвом СП України й особисто О. Гончара було попереджено про «відповідальність за творчість і громадську поведінку кожного члена спілки» [13, с. 82]. Тож, будучи незговорливим, голова письменницької організації викликав репресії щодо нього самого. Спершу це були ідеологічні «проробки». Про одну з них як показову розповідає В. Чемерис. Йдеться, зокрема, про «інтимну» зустріч першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста з одинадцятьма авторитетними письменниками 31 травня 1968 р., що мала завершитися відмовою О. Гончара від «Собору». Але автор роману «не визнав своїх „помилку” і не покавсяся» [31]. Опозиційність до влади (хоч і лояльна) врешті-решт призвела його до усунення 1971 р. від керівництва СП України, перебіг якого сьогодні добре відомий [16].

У плані взаєморецепції О. Гончара та письменників-нонконформістів симптоматичною видається реакція багатьох із них на організовану «згори» екзекуцію над «Собором». Власне, вона значною мірою оприявнює їхне

ставлення до його місця в літературному процесі й у тогочасному українському бутті загалом. На особливий статус тут претендує «Лист творчої молоді Дніпропетровщини» (1968 р.) на захист роману «Собор», одним з ініціатором якого був поет І. Сокульський, у майбутньому багатолітній політв'язень, дисидент. Це був відчайдушний крик тривоги і протесту, яким молодь прагнула розбудити почуття совісті та обов'язку керівників. Для І. Сокульського «Лист...» став першим порогом, після переходу якого «шляху назад не було». Як одного з авторів «Листа...» його заарештовують [18].

Закономірною була реакція В. Стуса на лист захисту соборності О. Гончара. В одному з варіантів автографа «Ми живемо в час парадоксів...», датованого кінцем 1060-х рр., він запитує: «За що цькують шанувальників „Собору“ в Дніпропетровську? За естетичні смаки? За симпатії до комплексу проблем, поставлених письменником у творі <...>. Та як же це може бути, що палка читацька дискусія про „Собор“ закінчується в жандармській інстанції» [27, с. 525]. Питання В. Стуса, безумовно, риторичне. Безпосередньою відповіддю на нього можна вважати статтю Є. Сверстюка «Собор у ристованні», в якій «неблагонадійний» критик (як, власне, й сам письменник), «зазіхнув на „святеє святих“ – усюї самої системи» [30, с. 133].

У період «шаленства гвалтівних кампаній» (М. Степаненко) там, «де можна було залишатися порядним, Олесь Гончар діяв як високоморальна людина» [26, с. 66]. Разом із тим очевидно, що під його опікою «опинялися передусім більш-менш лояльні до правлячої системи автори, котрі так і не змогли до кінця вирватися з лещат соцреалізму» [23, с. 247]. Власне, як і сам О. Гончар. Про це свідчить його дистанційованість від судових арештів першого «покоосу» (1965 р.) інакодумців та ключових постатей нонконформістів часів «генерального погрому» (1972–1973 рр.). У кримінальній справі № 47 В. Стуса (шостий том) зустрічаємо свідчення поета про марне прагнення зустрітися з О. Гончаром [29, с. 303]. Документальних потверджень їхніх безпосередніх контактів не маємо. Принаймні в сучасних документальних джерелах таких біографічних перетинів не зустрічаємо. Про ставлення О. Гончара до постаті В. Стуса, а в його особі й до всіх інакодумців, котрі перебували за ґратами, свідчить діарійний запис від 12.12.1975 р.: «Фабриковані процеси, мордування, психіатрички для нормальних людей, – та в якому ми віці живемо? І все ж – лицарі є. Один із них – Василь Стус» [6, с. 240].

Інформація про рецепцію творчості О. Гончара вміщена в окремих літературно-критичних та епістолярних джерелах поета-дисидента. Гостро критикуючи національну політику держави, пишучи про безправність «безпаспортного» українського народу, В. Стус апелює до роману «Собор» [27, с. 394]. У листах із заслання ім'я О. Гончара згадується зрідка й знову ж таки в амбівалентному ключі. Так, у листі до дружини й сина (від 01.06.1981 р.) він пише, що «не вірить у його [О. Г.] прозу» [28, с. 376]. В іншому листі того ж року (від 10.08.) він висловлює задоволення від прочитаної статті О. Гончара про В. Симоненка [28, с. 392]. В. Вербиченко

(журналіст, із яким поет у 1963–1964 рр. працював у багатотиражці «Социалистический Донбасс») згадує, що під час зустрічі в Києві 5 квітня 1968 р. В. Стус із емоційним надрином говорив про «Собор» як про «сміливий новаторський роман», негативно відгукувався про істеричну кампанію довкола нього як результат «партійного нагнітання» [3, с. 73]. А от за спогадами відомого правозахисника Л. Лук'яненка, поет за часів неволі «був дуже невисокої думки про прозу Гончара» [3, с. 269].

Перебуваючи у слідчому ізоляторі 1972 р., В. Стус у пояснювальних записках щодо висунутих йому звинувачень в «антирадянській діяльності» негативно оцінює правдивість критичного слова «найсправедливіших» полторацьких. Щодо позиції О. Гончара, то він, на думку в'язня, як і М. Бажан, Ю. Смолич та ін., явно «помилявся» [29, с. 297]. У цих словах прочитується лояльність, навіть якесь намагання зрозуміти письменника та його час.

Наведені діарійні нотатки (переважно пунктирні) означеного кола письменників, інші фрагменти нефікційної літератури та коментарі внесли низку істотних доповнень до їхніх творчих біографій, а також до історії інакодумства в Україні. Загалом маємо достатньо підстав для висновку про те, що в імені О. Гончара зійшлися в один вузол такі кардинальні проблеми, як громадсько-суспільна позиція та суверенність творчого «Я», яку вважаємо дещо відносною. Перебуваючи «по цей бік дроту», він належав до тих постатей, котрим довелося «принижуватися, шукати будь-яких способів, щоб зупинити загрозу смертельну – нищення мови, стримати великодержавне руйнування української нації» [25, с. 190]. Означену позицію літературного метра засвідчує його щоденниковий запис від 1 квітня 1973 р.: «Господи, дай мені сили, щоб я міг змиритися з тим, що я не можу змінити. Дай мені мужності, щоб я міг б о р о т и с я з тим, що я можу і мушу змінити. І дай мені мудрості, щоб я міг відрізнити одне від одного» [6, с. 145].

Представлений нами матеріал лише частково знімає «болючі» місця з проблеми взаємин О. Гончара та митців-нонконформістів, що, власне, свідчить про потребу подальших різнопланових досліджень окресленої дилеми на основі істотно розширеної сьогодні джерельної бази.

Література

1. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.): у 15 т. / В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К.: Альтернативи, 1999. – Т. 13: Україна крізь віки. – 304 с.
2. Баран Є. М. Олесь Гончар крізь призму щоденників / Є. М. Баран // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – Серпень. – С. 208–210.
3. Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів. – К.: ТОВ «Видавництво „КЛЮ“», 2013. – 684 с.
4. Галич О. А. Олесь Гончар у вимірі non fiction / О. А. Галич // Слово і Час. – 2005. – № 7. – С. 14–23.
5. Гончар В. Д. Іван Чендей – Олесю Гончару: «Я щасливий від спілкувань з Вами» / В. Д. Гончар // Слово Просвіти. – 2012. – Ч. 28. – 12–19 липн. – С. 10–12.
6. Гончар Олесь. Щоденники: у 3 т. / О. Т. Гончар; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. –

- К. : Веселка, 2002–2004. – Т. 2 : 1968–1983. – 2003. – 607 с.
7. Гончар Олександр. Щоденники : у 3 т. / О. Т. Гончар ; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2002–2004. – Т. 3 : 1984–1995. – 2004. – 606 с.
8. Драч І. Ф. «Дуже мені подобається все сонячне...» / І. Ф. Драч // Урок літератури / В. Є. Панченко. – Кіровоград : ДІАУ, 2000. – С. 131–140.
9. Драч І. Ф. Запалити буденщину вогнем пекельним» / І. Ф. Драч // Слово Просвіти. – 2004. – 9–15 грудн.
10. Заплотинська О. О. «Формалізм чи новаторство?» : Інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960–1970-х рр. в Україні / О. О. Заплотинська // Український історичний журнал. – 2006. – № 1. – С. 145–157.
11. Зборовська Н. В. Шістдесятники / Н. В. Зборовська // Слово і Час. – 1999. – № 1. – С. 74–80.
12. Зінкевич О. С. Молода поезія в Україні: поети «шістдесятники», їхні проблеми і старше покоління / О. С. Зінкевич // Літературна Україна. – 2009. – 26 лют.
13. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1995. – 224 с.
14. Кіраль С. С. «... Зробити щось корисне для свого рідного народу»: з епістолярної спадщини Івана Чендея : [монографія] / С. С. Кіраль. – Ніжин : Лисенко М. М., 2013. – 212 с.
15. Коваль В. К. Протокол одного пленуму: Хто «знімав» Олеся Гончара з посади голови правління Спілки письменників України / В. К. Коваль // Літературна Україна. – 1993. – 14 жовт.
16. Коцюбинська М. Х. Книга споминів / М. Х. Коцюбинська. – Харків : Акта, 2006. – 287 с.
17. Лицар Свободи: до 75-річчя від дня народження Івана Сокульського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uadocs.exdat.com/docs/index-187232.html>. – Назва з екрана, 20.02.2018.
18. Мафтин Н. В. «Знов сниться нації легенда про настальгійний дар євшану»: дивосвіт поезії Ігоря Калинця / Н. В. Мафтин // Дивослово. – 2004. – № 7. – С. 59–63.
19. Наєнко М. К. Шістдесятництво: в історії і в сучасності / М. К. Наєнко // Літературна Україна. – 2008. – 21 серп.
20. Наєнко М. К. Шістдесятництво: в історії і в сучасності / М. К. Наєнко // Літературна Україна. – 2008. – 4 верес.
21. Панченко В. Є. Висота Івана Дзюби / В. Є. Панченко // Літературна Україна. – 2011. – 25 серп.
22. Райбедюк Г. Б. Вивчення творчості українських поетів-дисидентів : [навч.-метод. посіб.] / Г. Б. Райбедюк. – Ізмаїл : ІДГУ, 2012. – 540 с.
23. Рарицький О. А. Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників) : [монографія] / О. А. Рарицький. – К. : Смолоскип, 2016. – 488 с.
24. Степаненко М. І. Олександр Гончар – Іван Дзюба – Петро Шелест: щоденникова взаєморецепція / М. І. Степаненко // Історична пам'ять. – 2010. – № 1. – С. 5–23.
25. Степаненко М. І. Публіцистична спадщина Олеся Гончара (мовні, навколотовні й деякі інші проблеми) : [монографія] / М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2008. – 396 с.
26. Степовичка Л. Н. Роздвоєність письменницької свідомості як феномен тоталітарної доби (роздуми про життя і творчість Олеся Гончара) / Л. Н. Степовичка // Таїні художнього тексту (до проблеми поетики тексту) :

[зб. наук. пр.]. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Вип. 4. – С. 57–68.

27. Стус В. С. Твори : у 6 т., 9 кн. / В. С. Стус. – Львів : Просвіта, 1994. – Т. 4. – 544 с.

28. Стус В. С. Твори : у 6 т., 9 кн. / В. С. Стус. – Львів : Просвіта, 1997. – Т. 6 (додатковий). – Кн. 1. – 495 с.

29. Стус Д. В. Василь Стус : життя як творчість / Д. В. Стус. – К. : Факт, 2005. – 368 с.

30. Тарнашинська Л. Б. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти) : [монографія] / Л. Б. Тарнашинська. – К. : Смолоскип, 2010. – 632 с.

31. Чемерис В. Л. Інтимна зустріч на просторах Київського моря, або Петро Шелест – дешифрація до біографії / В. Л. Чемерис // Літературна Україна. – 1997. – 11 груд.

Halyna Raibediuk

OLES HONCHAR AND NON-CONFORMIST WRITERS: THE PROBLEMS OF MUTUAL RECEPTION

The article deals with the public-political and artistic positions of Oles' Honchar during the period of political stagnation, as well as some aspects of his attitude towards dissident writers. The author specifies the actions to protect the writers from totalitarian pressure. The author described the aesthetic and ideological opposition of a large part of the sixties-nonconformists, as well as the reaction of official party-state and literary circles. The mechanisms of formation of public opinion about nonconformist intellectuals, its representation in the official discourse are researched.

Based on documentary sources (diaries and journalism of Oles Honchar, epistolary of Ivan Chendei, letters of Vasyl' Stus and books of memories about him, materials of the criminal case of the poet), memoirs of writers and literary critics, modern researches we have identified and characterized the problems spectrum of their personal and creative relationships.

Historian's investigations about the events related to the appearance and development of the protest movement of the Ukrainian creative intelligents in the 1960–1970s against the suppression of national-cultural revival and the entry in to the literary process of dissenting artists are involved to the analysis. The focus is on the various forms of mutual reception of Oles' Honchar and literary youth of the 1960–1970s, so as the difficult mediated relationship between Oles' Gonchar and Vasyl' Stus was clarified. The ambiguity of the position of the literary master to the phenomenon of non-conformism in difficult conditions of ideological pressure is shown, the evidence of ideological pressure of the writer is presented. The ambiguity of the position of the literary master to the phenomenon of non-conformism in difficult conditions of ideological pressure is shown; the evidence of ideological pressure of the writer is presented.

Key words: nonconformism, Oles Honchar, sixties, documentary sources, opposition, totalitarianism.

Надійшла до редакції 05.03.2018 р.

